

спонукатиме інших учених долучатися до розв'язання означених проблем розвитку комунальної власності в Україні.

Використані джерела інформації:

1. Єщенко П. С. Сучасна економіка : навч. посіб. / П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : ВШ, 2005. – 325 с.
2. Залевська-Шишак А. Д. Трансформація економіки України в контексті відносин власності / А. Д. Залевська-Шишак // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2006. – № 89. – С. 28–30.
3. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України : навч. посіб. – К. : Т-во „Знання”, КОО, 1999. – 487 с.
4. Музика Л. А. Чи існують реальні суб'єкти права комунальної власності? / Л. А. Музика // Право України. – 2002. – № 11. – С. 16–19.
5. Садырtdинов Р. Влияние социально-экономических условий на реализацию собственности муниципальных образований в современной России / Р. Садырtdинов // Экономические науки. – 2006. – № 12. – С. 10–24.
6. Салій І. Українські міста: питання власності і муніципального управління / І. Салій. – К. : ТОВ „УВПК „ЕксОб”, 2001. – 415 с.
7. Сментіна Н. В. Ефективність управління комунальною власністю на базі впровадження оціночної діяльності (на прикладі міст Одеської області) : дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03. – Одеса, 2006. – 175 с.
8. Ставровський Е. О коммунальных предприятиях и сфере их деятельности // Экономика Украины. – 1992. – № 11. – С.84–87.

УДК 65.012.8

Вірченко В.В.,
*к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
економічного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, м. Київ;*
Кальний С.В.,
*викладач кафедри фінансів підприємств
Академії муніципального управління, м. Київ*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджуються сутність економічної безпеки та інтелектуальний капітал як важливий фактор її підтримки. Проаналізовано цілі, принципи та функції управління економічною безпекою підприємства. Визначено сутність, складові та функції інтелектуального капіталу у забезпеченні економічної безпеки.

В статье исследуется сущность экономической безопасности и интеллектуальный капитал как важный фактор ее поддержки. Проанализированы цели, принципы и функции управления экономической безопасностью предприятия. Визначено сущность, составляющие и функции интеллектуального капитала в обеспечении экономической безопасности.

Ature of economic security and intellectual capital as an important factor of it's ensuring are investigated. Objectives, principles and functions of the corporate economic security's

management are analyzed. Nature, components and functions of intellectual capital as a factor of economic security's providing are defined.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза переконливо довела неспроможність переважної частина вітчизняних підприємств ефективно протистояти дестабілізуючому впливу макроекономічних чинників, а також позбавитися впливу негативних факторів внутрішнього середовища, таких як низький рівень фінансової дисципліни та погана організація системи фінансового менеджменту. Крім того, навіть за відсутності кризових тенденцій в економіці, сучасне ринкове середовища відзначається посиленням конкуренції з боку іноземних виробників внаслідок глобалізації, а також значною мінливістю та невизначеністю. Висока волатильність середовища, інфляційні явища, низька платіжна дисципліна, високий рівень ризиків, що супроводжують діяльність підприємств, а також вплив цілої низки як внутрішніх так і екзогенних чинників не дозволяють реалізувати наявний в Україні науково-технічний та виробничий потенціал. Нарешті, поряд із наслідками фінансової кризи, тенденціями розвитку сучасного економічного середовища і глобалізацією, значний вплив на розвиток реального сектору економіки України продовжує здійснювати транзитивний характер вітчизняної економічної системи. Вітчизняна економіка продовжує страждати від неефективної структури, значної тінізації, браку інновацій, низької платоспроможності населення тощо.

Комплексний вплив розглянутих вище чинників зумовлює незадовільний фінансовий стан значної частини вітчизняних підприємств, які відзначаються низькою платоспроможністю та фінансовою стійкістю. У свою чергу, це засвідчує низький рівень економічної безпеки як вітчизняних підприємств, так і усієї національної економіки. На нашу думку, стабілізація національної економіки та стимулювання економічного зростання можливі лише за рахунок переорієнтації суб'єктів господарювання на використання новітніх досягнень у галузі управління фінансово-господарською діяльністю, а також у сфері організації бізнес-процесів. Важливим фактором конкурентоспроможності підприємства на сучасному етапі розвитку економічних відносин є застосування інтелектуального капіталу, принциповою складовою якого є нематеріальні активи.

В умовах формування підвалин постіндустріального суспільства саме активне поширення і застосування у господарській діяльності інтелектуального капіталу є однією з головних передумов підтримки економічної безпеки підприємства у довгостроковому аспекті. Адже в сучасних умовах ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства визначається його здатністю впроваджувати інновації, оперативно обробляти і аналізувати потоки інформації, оптимальним чином поєднувати кваліфікований персонал з інвестиціями у об'єкти інтелектуальної власності. Втілюючись у нематеріальних активах

підприємства, інтелектуальний капітал є одним із основних факторів його конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст, методика та механізми підтримки економічної безпеки підприємства були широко висвітлені в науковій літературі. Належне місце в розробці даної наукової тематики займають праці Ареф'єва О.В., Бланка І.О., Задорожного Г.В., Козаченко, Г.В., Терещенко Г.В., Е. Альтмана, В. Шарпа, Р. Тафлера та інших. Водночас, питання, пов'язані із дослідженням ролі інтелектуального капіталу в системі факторів економічної безпеки підприємства, на наш погляд, вивчені та висвітлені недостатньо.

Мета даної статті полягає у дослідженні змісту та специфіки застосування інтелектуального капіталу в рамках системи підтримки економічної безпеки підприємства з метою уникнення банкрутства. *Завдання* дослідження підпорядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на обґрунтування необхідності та вивчення сутності, рівнів та принципів економічної безпеки; дослідження сутності і складових інтелектуального капіталу; аналіз ролі інтелектуального капіталу в підтримці економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Категорії «економічна безпека» та «фінансова безпека» перетворюються на об'єкт наукових досліджень у останній чверті ХХ ст. Сучасне розуміння механізму розвитку економічних систем ґрунтується на припущеннях щодо циклічної динаміки економічної кон'юнктури, наявності внутрішніх, перманентно притаманних економічному середовищу, джерел макроекономічної нестабільності. Це дозволяє стверджувати, що незалежно від ефективності державної економічної політики, кризові тенденції різних масштабів будуть періодично виникати в межах національної економіки і впливати на діяльність суб'єктів господарювання. Таким чином, стратегічне управління економічною безпекою є одним із першочергових завдань фінансового менеджменту на підприємстві.

Загалом під безпекою розуміють якісний стан системи, за якого вплив зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до зниження ефективності або неможливості її подальшого функціонування та розвитку.

Бланк І.А. розуміє економічну безпеку як кількісно і якісно визначений рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні умови для фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періодах [1, с.14].

Шваб Л.І. зазначає, що економічна безпека є комплексною категорією, що визначається динамікою обсягів виробництва, рівнем

рентабельності, розміром чистого прибутку та обсягом заборгованості тощо.

Волошин В.І. та Каркавчук В.В. пропонують наступне визначення даної категорії: економічна безпека – це така динамічна ознака фінансового стану підприємства, яка відображає його стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого й збалансованого розвитку та захисту своїх фінансових інтересів.

Пластун О.Л. розуміє економічну безпеку як здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою фінансову діяльність ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

Пройда-Носик Н.Н. сформував наступне визначення категорії: економічна безпека – це складний багаторівневий процес забезпечення захищеності підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових загроз та формування його фінансової рівноваги в поточній і стратегічній перспективі за рахунок ефективного використання його фінансового потенціалу з метою збільшення ринкової вартості.

Барановський О.І., Загородній А.Г. та Вознюк Г.Л. визначають економічну безпеку як ступінь захищеності фінансових інтересів суб'єкта господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість його фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення потреб і виконання існуючих фінансових зобов'язань [2, с.28].

Кузенко Т.Б., Донець Л.І., Ващенко Н.В. та Мунтіян В.І. характеризують економічну безпеку як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості управління та використання основних та оборотних коштів, структури капіталу, норми виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського становища і перспектив технологічного та фінансового розвитку.

Ареф'єва О.В. трактує економічну безпеку як стан фінансів підприємства, при якому воно здатне стабільно розвиватися, зберігаючи свою фінансову стійкість в умовах додаткового рівня ризику.

Пирожков С.І. визначає економічну безпеку як – стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської системи, який може забезпечити ефективне функціонування господарської системи, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі.

Горячева К.С. зазначає, що економічна безпека підприємства – це наявність такого фінансового стану, котрий характеризується збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг котрі використовуються підприємством, стійкістю до внутрішніх і

зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи [3, с.66].

Бурцев В.В. зазначає, що економічна безпека – це здатність господарської системи забезпечувати стійкість економічного розвитку та основних фінансово-економічних параметрів, а також ефективне функціонування внутрішніх підсистем.

Микуліна М.О. пропонує наступне визначення: економічна безпека – це сукупність фінансових інструментів запобігання негативного впливу факторів розвитку підприємства для забезпечення випуску високоякісної та конкурентоспроможної.

Папехін Р.С. визначає економічну безпеку як граничний стан фінансової стійкості, в якому повинно знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, що характеризується здатністю протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, а також здатність самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію в умовах невизначеного і конкурентного середовища.

Кім Ю.Г. розуміє економічну безпеку як такий стан фінансових ресурсів, за якого забезпечується ефективна (прибуткова) діяльність підприємства, захист його фінансових інтересів та здатність зберігати свою ліквідність, платоспроможність і фінансові можливості під впливом різного роду небезпек і загроз.

Александров І.А., Орлова О.А. та Половян А.В. розглядають економічну безпеку як стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства, при якому значення показників ліквідності, платоспроможності, рентабельності, оборотності, прибутковості продаж й капіталу знаходяться у межах граничних значень.

Сенчагов В.К. трактує економічну безпеку як умови функціонування фінансової системи, за яких, можливість нецільового використання фінансових ресурсів, а також явного зловживання ними наближається до мінімуму.

Василик О.Д. визначає економічну безпеку як надійну захищеність фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Райзберг Б.А. розглядає економічну безпеку як створення умов стійкого, надійного функціонування системи, що запобігають виникненню фінансової кризи, деструкції фінансових потоків, а також збоїв у забезпеченні фінансовими ресурсами.

Матвійчук О.Л. характеризує економічну безпеку – як стан ефективного використання ресурсів підприємством.

Кульпінський С.В. визначає економічну безпеку як цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату.

У відповідності до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України затвердженої Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. №60, економічна безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування системи та економічне зростання.

Судакова О.І. зазначає, що фінансова безпека – важлива складова економічної безпеки підприємства, що ґрунтується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансів підприємства, відображається через систему критеріїв і показників його стану, характеризується збалансованістю, ліквідністю, достатністю активів, захищеністю інтересів на усіх рівнях фінансових відносин.

На думку Сухорукова А.І., фінансова безпека – це захищеність системи у фінансовій сфері, такий її стан, який гарантує спроможність ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси для забезпечення економічного розвитку та виконання фінансових зобов'язань.

Голухов Г.Н., Рейхарт Д.В. та Шиленко Ю.В. характеризують економічну безпеку як сукупність заходів, спрямованих на запобігання збиткам від негативної дії зовнішніх і внутрішніх факторів у різних сферах фінансово-господарської діяльності.

Ален В. та Вуд Г. характеризують економічну безпеку підприємства як такий стан, за якого досягається його фінансова стійкість до впливу зовнішніх та внутрішніх негативних факторів [5, с.154].

Підсумовуючи проведений теоретичний аналіз, можна виокремити 4 підходи до визначення сутності економічної безпеки: функціональний, що зосереджує увагу на ролі економічної безпеки у формуванні засад для стабільного розвитку підприємства; атрибутивний, що передбачає трактування економічної безпеки як певного стану, який відзначається захищеністю і фінансовою стійкістю, ліквідністю активів і рентабельністю діяльності; структурний, що передбачає аналіз економічної безпеки як певної сукупності пов'язаних між собою елементів (фінансових інструментів, ознак, індикаторів тощо); процесний, що трактує економічну безпеку як систему заходів, процес захисту і реалізації економічних інтересів. На нашу думку, економічну безпеку слід розглядати саме з позицій атрибутивного підходу. В результаті проведеного дослідження нами було сформульовано наступне визначення: економічна безпека – це такий фінансово-господарський стан підприємства, що є стійким до впливу внутрішніх і зовнішніх негативних факторів, та характеризується забезпеченістю підприємства економічними ресурсами, наявністю організаційних та інституційних передумов для підтримки високої платоспроможності, конкурентоспроможності, ліквідності та стійкого економічного розвитку.

Економічна безпека підприємства повинна гарантувати захист основних економічних інтересів суб'єкта господарювання, які також можна розглядати як цілі чи завдання економічної безпеки: підвищення ринкової вартості активів, максимізації прибутку і підтримка високої рентабельності активів, фінансова стійкість і незалежність, забезпеченість власним капіталом і ліквідними активами, платоспроможність, підтримка високої конкурентоспроможності, забезпечення стійкого розвитку підприємства, стійкість підприємства до зовнішніх і внутрішніх негативних впливів, уникнення усунення наслідків кризових явищ, висока фінансова дисципліна, ефективне управління фінансовими ризиками.

Управління економічною безпекою має базуватися на наступних принципах: системності, що передбачає розуміння підприємства як складної відкритої системи; ситуаційності, згідно з яким підходи до забезпечення економічної безпеки мають бути різними і враховувати галузеву специфіку та існуючу економічну кон'юнктуру; ієрархічності, розподілу повноважень та відповідальності; комплексного врахування впливу як екзогенних, так і ендогенних факторів; визначеності, що передбачає автономність і певну незалежність політики фінансової безпеки від різноманітних внутрішніх впливів; інформаційної, кадрової та фінансової забезпеченості; зворотного зв'язку; багатосторонньої оцінки ефективності; безперервності контролю; активного моніторингу і прогнозування кризових тенденцій; адаптивності; врахування норм законодавства; інтегрованості у систему управління підприємством; врахування інтересів, стратегічних та оперативних цілей підприємства.

Серед основних функцій економічної безпеки на наш погляд слід визначити наступні: контрольна – безперервний моніторинг зовнішніх загроз і аналіз внутрішніх факторів, що можуть загрожувати порушенню фінансової стійкості; стимулююча – забезпечення зростання вартості активів підприємства і розвитку його економічної діяльності; відтворювальна – створення передумов для отримання прибутку і безперервного господарського обороту факторів виробництва; регулююча – підпорядкування фінансово-господарської діяльності цілям економічної безпеки, які у свою чергу визначаються оперативними та стратегічними цілями підприємства; прогнозна – безперервна оцінка схильності підприємства до банкрутства або погіршення фінансового стану; інформаційна – використання комплексних автоматизованих інформаційних систем для ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства; функція планування – розробка, реалізація та контроль виконання планів заходів щодо підтримки економічної безпеки; санаційна – швидке відновлення фінансової рівноваги у випадку її порушення; оптимізаційна – забезпечення оптимального поєднання і ефективного використання економічних ресурсів підприємства.

Стратегічне управління економічною безпекою можна визначити як складний і багатоетапний процес, що поєднує формування стратегії

підтримки економічної безпеки і управління підприємством з метою її якнайповнішої й успішної реалізації в контексті місії організації й в умовах, і його фундаментальна задача полягає в тому, щоб забезпечити взаємозв'язок місії з основними цілями організації в умовах невизначеності та мінливого зовнішнього середовища. Процес стратегічного управління економічною безпекою на підприємстві має включати: стратегічний аналіз, стратегічне планування, реалізація заходів, контролінг, бюджетування, аудит, адаптація, а також управління ризиками. Ефективне управління ризиками є обов'язковою складовою управління економічною безпекою. Серед ризиків, які супроводжують діяльність підприємства виокремлюють: валютний, процентний, кредитний, невизначеність політичної ситуації, економіко-правовий ризик зовнішньоекономічний ризик, матеріально-технічний ризик, виробничо-технологічний ризик, управлінський ризик, маркетинговий ризик, інвестиційний ризик, ризик ліквідності, ризик рентабельності, податковий ризик, інноваційний ризик.

Стратегічний аналіз економічної безпеки передбачає дослідження індикаторів, які можуть свідчити про порушення фінансової стійкості та інші кризові явища. Серед них: рентабельність сукупного капіталу, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт фінансової незалежності, фінансовий леверидж, коефіцієнт покриття активів власним оборотним капіталом, тривалість обороту кредиторської заборгованості, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт забезпеченості запасів власними коштами, відношення чистих активів до статутного капіталу, коефіцієнт рентабельності продажів, оборотність дебіторської заборгованості та інші показники ліквідності, рентабельності, платоспроможності та ділової активності.

В результаті проведеного аналізу визначається рівень економічної безпеки, що є основою для розробки стратегії управління економічною безпекою. На нашу думку, слід виокремити 8 рівнів економічної безпеки:

I. Максимальна економічна безпека – підприємство є фінансово стійким, володіє відмінною структурою балансу, повністю забезпечене фінансовими ресурсами і стійке до зовнішніх і внутрішніх загроз, ймовірність виникнення кризових або несприятливих тенденцій в діяльності підприємства наближається до нуля.

II. Висока економічна безпека – підприємство є фінансово стійким, повністю забезпечене фінансовими ресурсами але при цьому характеризується недостатньою стійкістю до окремих зовнішніх загроз, ймовірність виникнення кризових або несприятливих тенденцій в діяльності підприємства є низькою.

III. Достатня економічна безпека – підприємства є фінансово стійким, забезпечене фінансовими ресурсами, але при цьому характеризується сповільненням економічного розвитку, недостатньою стійкістю до окремих зовнішніх і внутрішніх загроз, недостатньо

ефективною організаційною та управлінською структурою, ймовірність виникнення кризових або несприятливих тенденцій в діяльності підприємства становить 15-25%.

IV. Задовільна економічна безпека – підприємства є фінансово стійким, проте його діяльність є розбалансованою, показники рентабельності знижуються, погіршуються показники ліквідності та платоспроможності, воно відзначається недостатньою стійкістю до окремих зовнішніх і внутрішніх загроз, дефіцитом фінансових та трудових ресурсів погіршенням фінансово-господарського стану, ймовірність виникнення кризових або несприятливих тенденцій в діяльності підприємства становить 30-50%.

V. Порушена економічна безпека – підприємства характеризується порушенням фінансової стійкості, дефіцитом ліквідних активів, його діяльність є розбалансованою, показники рентабельності є нижчими за середньогалузеві, воно є вразливим до зовнішніх загроз, показники фінансово-господарського стану наближаються до критичного рівня, ймовірність банкрутства і ліквідації підприємства становить 20-35%.

VI. Незадовільна економічна безпека – підприємства характеризується потенційною неплатоспроможністю, збитковістю, дефіцитом ліквідних активів і обігових коштів, нормальний режим діяльності підприємства порушений, починають проявляти себе внутрішні проблеми, суперечності та конфлікти, фінансово-господарський стан підприємства є незадовільним, підприємство не в змозі розраховатися за власними зобов'язаннями і вимагає ефективного антикризового управління, ймовірність банкрутства і ліквідації підприємства становить 40-60%.

VII. Кризова економічна безпека – підприємство у повній мірі відчуває наслідки стратегічної кризи, кризи рентабельності та ліквідності, господарська діяльність підприємства припиняється, щодо підприємства почалося провадження у справі про банкрутство, розпочинається процес скорочення персоналу, ділова репутація підприємства різко знижується, підприємство перебуває у фінансовій кризі і вимагає здійснення системи санаційних заходів з метою уникнення ліквідації ймовірність банкрутства і ліквідації підприємства становить 70-80%.

VIII. Нульова економічна безпека – підприємство перебуває у глибокій фінансовій кризі, його фінансово-господарський потенціал повністю зруйновано, санаційна спроможність підприємства є надзвичайно низькою, підприємство не володіє ліквідними активами для того, щоб укласти мирову угоду з кредиторами і задовольнити їх вимоги, ймовірність банкрутства перевищує 95%, необхідним є початок ліквідаційної процедури або реструктуризації.

Таким чином, зниження економічної безпеки загрожує погіршенням фінансово-господарського стану підприємства, виникненням кризових явищ і банкрутством. На наш погляд, одним із принципових факторів

економічної безпеки будь-якого сучасного підприємства є його інтелектуальний капітал, який підвищує конкурентоздатність, а також фінансовий і господарський потенціал підприємства.

В 1969 р. представник інституціоналізму Джон Кеннет Гелбрейт у листі до М. Калека вперше використав термін «інтелектуальний капітал». Він визначив його як щось більше, ніж чистий капітал працівника, який включає певну інтелектуальну діяльність. Один із основоположників теорії інтелектуального капіталу Томас Стюарт, визначив його як сукупність знань персоналу підприємства, які забезпечують його конкурентоспроможність. Як стверджує науковець, інтелектуальний капітал – це інтелектуальний матеріал, що включає знання, досвід, інформацію, інтелектуальну власність і бере участь в створенні цінностей. Інтелектуальний капітал є колективною розумовою енергією, що включає у тому числі організаційну структуру підприємства, застосовувані ним інформаційні технології і ділову репутацію підприємства. Таким чином, інтелектуальний капітал забезпечує не лише конкурентну позицію підприємства на ринку, а й генерує прибуток. На думку Т. Стюарта зазначений вид капіталу існує у формі динамічної системи знань, що виростає навколо певної задачі, людини чи підприємства, і, водночас, як інструменти, за допомогою якого можна збільшити сукупність знань. В структурі інтелектуального капіталу Т. Стюарт виокремив людський, структурний та споживчий капітал [7, с.32].

Лейф Едвінсон, член ради директорів страхової компанії Scandia, у 1994 р. взяв участь у розробці звіту про фактори, які впливають на ринкову оцінку компаній. Серед зазначених факторів визначальну роль він приділив інтелектуальному капіталу. У 1997 р. Л. Едвінсон разом з Майклом Мелоуном опублікував працю «Інтелектуальний капітал. Визначення істинної цінності компаній» в якій запропонував наступне визначення даної категорії: інтелектуальний капітал – породжена людськими знаннями сукупність структурних елементів, що визначають приховані джерела цінності, здатні наділяти компанію нетрадиційно високою оцінкою. До складу інтелектуального капіталу науковці включили усі види економічних ресурсів, що не підлягають традиційним методам оцінки: людський та структурний капітал, який у свою чергу складається із клієнтського капіталу та організаційного капіталу, що включає інноваційний та процесний капітал.

Британська дослідниця Енні Брукінг визначає інтелектуальний капітал як нематеріальні активи компанії, які посилюють її конкурентні переваги і без яких компанія не може існувати. На її думку складовими інтелектуального капіталу є: людські активи, об'єкти інтелектуальної власності, активи інфраструктури та ринкові активи. До категорії людських активів Е. Брукінг відносить сукупність знань працівників, їх творчих здібностей, навичок, лідерських якостей, підприємницьких і управлінських здібностей. Під ринковими активами Е. Брукінг розуміє

цінності, пов'язані з обмінними операціями, що визначають становище фірми на ринку (торгові марки, фірмове найменування); під активами інфраструктури – технології, методи і процеси, які уможливають роботу компанії (філософію управління, фінансову структуру, бази даних); під людськими активами – інтелектуальні активи, які використовуються компанією (знання, уміння, навички персоналу) [6, с.81].

Цікавими з точки зору аналізу сутності інтелектуального капіталу також є наступні підходи до визначення сутності зазначеної категорії:

– Інтелектуальний капітал – це позитивна різниця між ринковою оцінкою і балансовою вартістю підприємства (Дж. Тобін);

– Інтелектуальний капітал – це сукупність знань, якими володіє організація в особі своїх співробітників, а також у формі методологій, патентів, архітектур і комунікацій (Д. Даффі);

– Інтелектуальний капітал – виражені у формі активів підприємства знання, що надзвичайно підсилюють його конкурентоспроможність, генеруючи додану вартість, яку отримують акціонери (С. Сударсанам);

– Інтелектуальний (символічний) капітал – нематеріальний капітал, який включає знання і на відміну від традиційних форм капіталу, є невичерпним, одночасно доступним нескінченному числу користувачів й існує у вигляді інформаційних потоків, символів та електронних сигналів (Е. Тоффлер);

– Інтелектуальний капітал – сукупність знань співробітників компанії, що створюють її конкурентні переваги на ринку (Т. Фортьюн);

– Інтелектуальний капітал – інтелектуальний матеріал підприємства, що формалізований, зафіксований у його активах і забезпечує збільшення його ринкової вартості (Л. Прусак);

– Інтелектуальний капітал – це знання, що можуть бути перетворені у вартість або інтелектуальний матеріал (інформацію, об'єкти інтелектуальної власності, навички), і причетні до створення багатства компанії (Дж. Скайк)

Поряд із Е. Брукінг та Л. Едвінсоном власні підходи до визначення структури інтелектуального капіталу запропонували Х. Сент-Онж та К. Свейбі. Віце-президент відділу організації навчання та підвищення кваліфікації Королівського комерційного банку Канади Х. Сент-Онж головну увагу приділяє аналізу клієнтського капіталу. На його думку, складовими інтелектуального капіталу є людський, структурний та клієнтський капітал. Саме завдяки злиттю людського, структурного та клієнтського підприємство отримує прибуток у довгостроковій перспективі. Точкою дотику людського та структурного капіталу виступає клієнтський капітал, що забезпечує концентрацію компанії навколо інтересів споживачів продукції і створення запасу капіталу навколо клієнтів підприємства.

Авторські підходи до аналізу сутності інтелектуального капіталу розробляються і вітчизняними науковцями. Академік НАН України А.А.

Чухно зазначає, що до складу інтелектуального капіталу входять невіддільні від людини знання, а також об'єктивні умови застосування цих знань для підвищення конкурентоспроможності та ефективності компанії. На думку науковця, в його структурі слід виділяти людський та технологічний капітал, який є сукупністю науково-технічних та управлінських структур. Інтелектуальний капітал акумулює наукові та професійно-технічні знання працівників, поєднує інтелектуальну працю та інтелектуальну власність, нагромаджений досвід, комунікації, організаційну структуру, інформаційні мережі, все те, що визначає репутацію підприємства і забезпечує формування багатства сучасного суспільства [4, с.282].

О.Б. Бутнік-Сіверський визначає інтелектуальний капітал як знання та інтелектуальний потенціал підприємства, які є новими критеріями визначення конкурентоздатності компанії. А.Л. Гапоненко стверджує, що інтелектуальний капітал – це знання, інформація, досвід, організаційні можливості, інформаційні канали, які можна використовувати і конвертувати у вартість, що забезпечує конкурентоспроможність організації. У свою чергу, професор Грішнова О.А. трактує інтелектуальний капітал як єдність структурного капіталу, споживчого (клієнтського) капіталу, кваліфікації, професійних здібностей працівників, а також здобутки підприємства у сфері ефективної організації роботи персоналу.

На нашу думку, інтелектуальний капітал слід визначати як сукупність результатів інтелектуальної діяльності, що в результаті авансування у виробництво забезпечує створення нової вартості, дозволяє підвищити продуктивність господарської діяльності, отримати додатковий прибуток і забезпечити конкурентну позицію на ринку. Особливістю інтелектуального капіталу є те, що його використання зумовлює створення нових інтелектуальних продуктів, носіїв додаткової вартості, які втілюються у нових знаннях, навичках, інноваційних споживчих товарах та засобах виробництва. При цьому, інтелектуальний капітал є сукупністю двох елементів: нематеріальних активів, які можуть бути ідентифіковані, оцінені і здійснювати господарський обіг (об'єктів інтелектуальної власності); нематеріальних авуарів які важко виокремити, оцінити і які не можуть бути відчужені від підприємства, а тому можуть здійснювати господарський оборот лише у складі цілісного майнового комплексу підприємства (знання персоналу, ділова репутація, канали збуту тощо).

Складові інтелектуального капіталу, серед яких значну частину займають об'єкти інтелектуальної власності, відзначаються рядом специфічних ознак:

- вони є нематеріальними за своєю природою, хоча зазвичай і зберігаються на матеріальному носії;
- внаслідок нематеріального характеру вони є невідчужуваними, тому в рамках розпорядження відчужується не об'єкт, а права на нього;

– вони є результатом мистецької, наукової, літературної або технічної інтелектуальної діяльності людини і тому завжди мають творчий характер;

– первинним власником прав на них завжди є фізична особа;

– завдяки нематеріальній природі легко тиражуються та поширюються і тому вимагають додаткового правового, технічного та організаційного захисту;

– витрати на їх створення значно перевищують витрати на тиражування;

– переважна частина складових інтелектуального капіталу вимагає державної реєстрації для ефективного захисту майнових прав на них;

– вони є невичерпними, тобто не зношуються і не втрачають властивостей внаслідок тривалого використання;

– в складі нематеріальних активів підлягають амортизації;

– підлягають вартісній оцінці, хоча точно визначити їх ринкову вартість практично неможливо;

– доволі важко точно оцінити майбутні доходи від використання об'єктів інтелектуальної власності;

– вони характеризуються нижчою ліквідністю у порівнянні з іншими видами активів підприємства, їх цінність зазвичай носить суб'єктивний характер.

Розглянуті вище характерні риси інтелектуального капіталу перетворюють його на особливий об'єкт управління, до якого важко застосувати традиційні методи та інструменти менеджменту. У той же час, зважаючи на його визначальний вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства, та принципову роль у забезпеченні його конкурентоспроможності, інтелектуальний капітал потребує ефективного управління в рамках політики підтримки економічної безпеки підприємства.

На наш погляд, в рамках системи стратегічного управління економічною безпекою слід виділити наступні функції інтелектуального капіталу. По-перше, людський капітал, який втілюється у знаннях і навичках персоналу, забезпечує кваліфіковану розробку ефективної стратегії управління менеджерами підприємства, їх відповідальне ставлення до виконання завдань, посадових інструкцій, а також здійснення повноважень в рамках антикризового управління. Крім того, поряд із адміністративним персоналом, висока кваліфікація виробничих працівників гарантує безперервність та ефективну організацію виробництва на підприємстві, низький рівень браку та високу якість продукції. Усе це підвищує виробничий та кадровий потенціал підприємства.

По-друге, наявність у складі активів підприємства структурного інтелектуального капіталу, перш за все об'єктів інтелектуальної власності, підвищує його інноваційну спрямованість, а також інвестиційну

привабливість, що дозволяє підприємству залучати фінансові ресурси із зовнішніх джерел, а також мобілізувати внутрішні фінансові резерви. Таким чином, інтелектуальний капітал дозволяє підприємству оперативно вирішувати проблему фінансування і підтримувати економічну безпеку на належному рівні.

По-третє, як зазначає більшість дослідників, використання інтелектуального капіталу на підприємстві забезпечує його конкурентоспроможність в сучасних умовах як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. У свою чергу, це дозволяє підприємству збільшувати обсяг виручки від реалізації і, відповідно, прибутку, що є важливим внутрішнім джерелом фінансових ресурсів. Адже підприємство, яке відчуває порушення фінансової рівноваги відчуває дефіцит фінансових ресурсів в умовах відсутності доступу до таких джерел фінансування як резервний капітал та нерозподілений прибуток минулих періодів.

По-четверте, використання інтелектуального капіталу дозволяє підприємству підвищити загальну ефективність фінансово-господарської діяльності, мінімізувати витрати за рахунок використання інноваційних ресурсозберігаючих технологій, підвищити якість продукції та ефективність управління діяльністю на основі провадження інформаційних технологій, стимулювати збут продукції на основі використання засобів індивідуалізації (товарних знаків, фірмово найменування, географічних позначень), забезпечити розробку і використання інноваційної продукції, отримати додатковий дохід у формі ліцензійних платежів на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Водночас, не можна заперечувати й того факту, що використання інтелектуального капіталу може спричиняти і певний дестабілізуючий вплив на результати діяльності підприємства. Двоєкий вплив інтелектуального капіталу на економічну безпеку є проявом законів діалектики. На жаль, нематеріальні активи, що є формою втілення інтелектуального капіталу зазвичай є менш ліквідними від інших груп активів. Крім того, інвестиції у інновації, використання інтелектуального капіталу зумовлює розширення номенклатури і підвищення рівня ризиків, які супроводжують діяльність підприємства. Це зумовлюється, у тому числі, і великою кількістю контрафактної продукції, поширення плагіату і інших форм порушення права інтелектуальної власності.

Висновки. Підсумовуючи дослідження слід зазначити, що використання інтелектуального капіталу здійснює хоча й неоднозначний, але в цілому надзвичайно позитивний вплив на діяльність підприємства виступаючи одним із визначальних факторів його економічної безпеки. Інтелектуальний капітал здійснює інформаційну, інноваційну, страхову, відтворювальну, контрольну та стимулюючу функції і, у такий спосіб, сприяє підвищенню конкурентоздатності підприємства, підвищенню його господарського потенціалу та економічної безпеки.

Актуальність і гострота проблеми забезпечення фінансової стійкості вітчизняних підприємств та підвищення ефективності управління їх фінансово-господарською діяльністю, забезпечення прискореного розвитку національної економіки та підвищення ефективності її функціонування свідчать про об'єктивну необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічного базису дослідження інтелектуального капіталу та його ролі у підтримці економічної безпеки на підприємстві. Комплексного аналізу потребують методи його оцінки і амортизації, а також підходи до класифікації інтелектуального капіталу.

Використані джерела інформації:

1. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
2. Кириченко О.А., Денисенко М.П., Сідак В.С. та ін. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи. Монографія. – К.: ІМБ Університету «КРОК», 2010. – 412 с.
3. Система економічної безпеки. За ред. Сухорукова А.І. / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2010. – 685 с.
4. Твори: у 3 т. / А.А. Чухно. – К.: НАНУ, КНУТШ, НДФІ МФУ, 2006. – Т.2, 2006. – 512 с.;
5. Allen W., Wood G. Defining and achieving financial stability // Journal of Financial Stability. . – 2006. – Vol.2/2. – P.152-172;
6. Brooking A. Intellectual Capital: Core asset for the third millennium. – Stamford: ITP, 1996. – 224 pp.;
7. Stewart T. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. – New-York: Doubleday, 1997. – 240 pp.

УДК 330.45

***Голованенко М.В.,
к.е.н., доц., м. Київ***

**ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
АПК В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ**

В статті розглянуто проблеми та перспективи застосування різних типів моделей для підвищення ефективності агропромислових підприємств в умовах невизначеності.

В статье рассмотрены проблемы и перспективы применения различных типов моделей для повышения эффективности агропромышленных предприятий в условиях неопределенности.

The problems and perspectives of application of different types of models for increasing of agro-industrial enterprises efficiency under conditions of uncertainty are considered in the article.

Постановка проблеми. Останніми роками ситуація в українській економіці характеризується високим рівнем нестабільності. Певною мірою ця нестабільність була породжена глобальними проблемами світової